

A KUTATÓK SEGÍTŐJE: A BIBLIOGRÁFIA ÉS A BIBLIOGRÁFIAI SZÁMBAVÉTEL

ROSS M. BOURNE*

A bibliográfia a könyvekkel foglalkozik, – ennek megfelelően a részletes bibliográfiai leírás olyan eszköz, amellyel a nyomdászat és a könyvkiadás története és fejlődése nyomon követhető. A bibliográfia egyetemen oktató diszciplína, a bibliográfiai számbavétel ugyanakkor általában a könyvtárosok dolga és ez a tevékenység a bibliográfiai leírás technikája mellett tartalmazza a katalógusok szerkesztését is, legyen szó akár cédula-, akár kötet-, akár online katalógusról.

Tanácskozásunk témájához kapcsolódva két dolgot kell kiemelni: 1. a szabványok jelentőségét, 2. a hozzáférés eszközeit.

A szabványosítás lehetővé teszi, hogy egységes leírások készüljenek a kommunikáció megkönnyítése érdekében. A szabványok jelentőségét a nyelv mondattanához lehet hasonlítani, ugyanis a leírás egyes részei közötti kapcsolatokat könnyebb megérteni, ha sorrendjüket és megjelenési formájukat szabályok rögzítik. De mint egyéb – akár nyelvtani, akár más – szabályok esetében is, a bibliográfiai leírás szabályai csak akkor fejtik ki hatásukat, ha általánosan elfogadják és azonosan értelmezik őket. A címleírási szabályzatok közreadása lehetővé tette a könyvtárak közötti bibliográfiai információcserét, amelyet nemzetközi szinten az IFLA által kidolgozott ISBD szabványcsalád is előkészített. Azon a könyvtári területen, ahol korábban a nemzeti – sőt valójában helyi – címleírási szabályzatok esetenként egymástól teljesen függetlenül jöttek létre, az ISBD révén lehetővé vált, hogy az egyes országok katalogizálási gyakorlatukban azonos elveket alkalmazzanak. Ez végső soron azt eredményezi, hogy a különböző országokból származó katalógustételeket értelmezni lehet akkor is, ha a katalógustétel nyelve ismeretlen, s a leírás változtatás nélkül felhasználható más katalógusokban is, nemcsak abban, amely számára eredetileg készült.

A fejlődést természetesen jelentősen előrelendítette a gépesítés. (Én ugyan jelentős tényezőnek tartom a viszonylag olcsó repülőutakat is, amelyek egyre több könyvtárosnak adnak lehetőséget, hogy konferenciákon, tanulmányutakon stb. találkozzanak kollégáikkal.) Azt azonban nem merném eldönteni, hogy a gépesítés ténye gyorsította-e fel a nemzetközi szabványosítást, vagy erre amúgy is sor került volna. Akárhogy is, a gépesítés fejleményei elősegítették a nemzetközi bibliográfiai információcserét, de a megfelelő szabványok nélkül a csere nem lehetne ilyen eredményes.

A gépesítés lehet a bibliográfiai szabványosítás fő oka, de lehet pusztán egyik elősegítő tényezője. Másrészt, aligha lehet kétséges, hogy a számítógép nélkül a bibliográfiai

*A British Library tudományos titkára

információhoz való hozzáférés szegényesebb lenne. A számítógép rugalmassága révén gyorsan hozzáférhető a hagyományos keresési szempontok (pl. a szerző, a cím, a tárgykör), de a katalógustétel más – a költségesség miatt eddig hozzáférhetetlen – adataimeit is ki lehet keresni. Sőt mi több, a számítógép lehetővé teszi a keresési szempontok kombinálását és a Boole-féle logikai kapcsolatjelölők ("és", "vagy", "de nem") alkalmazását. A számítógép lehetőséget nyújt pl. arra, hogy egy bibliográfiai fájlból kikeressük mindazokat a könyveket, amelyeket egy bizonyos évtizedben egy bizonyos helyen adtak ki, de esetleg egy bizonyos évet, vagy egy bizonyos szűkebb helyet kizárhatunk a keresésből; vagy egy átfogó nemzeti bibliográfiából könnyen lehet előállítani kisebb, regionális bibliográfiákat. Ez utóbbiakat eddig külön kellett szerkeszteni, vagy az országos nyilván tartás alapján ugyan, de jelentős munkaráfordítással.

Tanácskozásunk témája "A könyvtárosok és korunk kutatójának igényei", de eddig a könyvtári munkafolyamatokra összpontosítottam és a bibliográfiai tájékoztatás végső felhasználóját alig említettem. Most egy olyan vállalkozásról szeretnék részletesebben szólni, amely nemcsak az angol nyelvterületen keltette fel a bibliográfusok és a kutatók érdeklődését, hanem számos más országban is. Ez a vállalkozás a XVIII. századi angol kiadványok rövidcímes katalógusa (Eighteenth Century Short Title Catalogue – ESTC), amely jelenlegi formájában nem jöhetett volna létre az egységes szabványok és a számítógép által nyújtott lehetőségek nélkül. Azt szeretném érzékeltetni, hogy a korszerű technika közvetlen segítséget nyújt a XVIII. század tanulmányozásához, és minden bizonnyal felhasználható lesz majd a tudományos kutatás egyéb területein is.

Az ESTC célja, hogy regisztrálja az 1701 és 1800 között bármely országban angol nyelven, illetve a brit szigeteken és a Nagy-Britannia által kormányzott területeken bármely nyelven nyomtatott kiadványokat. A munka közvetlen folytatása két korábbi bibliográfiai vállalkozásnak. Egyrészt *Pollard* és *Redgrave*, másrészt *Wing* rövidcímes katalógusának, amelyek az 1475–1640-es, illetve az 1641–1700-as időszakot fedik le. Az ESTC munkálatai 1976-ban, egy londoni konferencia után kaptak lendületet, ugyanis a British Library Board e konferencia hatására hagyta jóvá egy számítógépes fájl kiépítését a British Library XVIII. századi angol nyelvű állományáról. Az ESTC nemcsak a British Library-hoz kapcsolódik, bár joggal feltételezhetjük, hogy a British Library rendelkezik a világon a leggazdagabb XVIII. századi angol nyelvű állománnyal. Ezért aztán a British Library lett a központja számos, az ESTC-vel kapcsolatban az Egyesült Királyság területén és a világ egyéb részein folyó tevékenységnek. Létrehoztak ugyanis egy olyan adattárat, amellyel más könyvtárak összevetethetik saját állományukat, és amelyet – a gondosan megfogalmazott szabályok szerint – kiegészíthetnek ott nem szereplő tételekkel. Külön említést érdemelnek az USA-ban a Louisiana Állami Egyetem Könyvtárában (Baton Rouge), Ausztráliában és Új-Zélandon (Early Imprints Project néven) és az NSZK-beli Göttingenben folyó munkálatok. Baton Rouge a szerkesztési munkák központja Észak-Amerikában, míg a British Library központi szerkesztői szerepe az egész világon érvényesül. Észak-Amerikát leszámítva. Aki valamennyire is ismeri a XIX. század előtti nyomdászat jellemző vonásait, tudja, hogy a látszólag azonos időpontban nyomtatott művek egyes példányai közötti eltérések mértéke próbakövet jelent a bibliográfiai munka számára. Ez eleve kizárja azt a fajta könnyű azonosítást, amelyre a későbbi doku-

mentumok esetében mód van. Ezek a nyomdai variánsok jól tükröződnek abban az adatárban, amelyet a British Library hozott létre. A leírásban az Anglo-American Cataloguing Rules 2. kiadását (illetve annak módosított változatát) használták. Jóllehet e szabályok a modern és nem a régi könyvek leírására születtek, a bibliográfus vagy a kutató igényeihez mégis jelentős mértékben igazodnak. Az információ tárolására rendelkezésre áll a MARC formátum, amelyet az AACR előírásainak szellemében alakítottak ki.

A British Library, mint már említettem, tevékenységével megalapozta a nemzetközi együttműködést és kb. 150 000 tétellel járult hozzá saját állományából. Ezek közül néhányat eddig soha nem írtak le, vagy nem is ismertek. A British Library-ben létrehozott számítógépes adattárra támaszkodva már több mint egy éve online szolgáltatást nyújtanak a British Library BLAISE rendszere, Észak-Amerikában pedig a RLIN hálózat segítségével. 1983 októberében a tervek szerint mikrofilmlapos katalógus jelenik meg az anyagról. Szintén a British Library állománya alapján folytat széles körű mikrofilmezési programot a Research Publications Inc. A munkálatok előreláthatólag több évig tartanak majd, és általánosan hozzáférhetővé teszik azoknak a dokumentumoknak a teljes szövegét, amelyeket az ESTC keretében katalogizáltak. A mikrofilmezési program azzal a lényeges előnnyel jár, hogy csökkenti az eredeti dokumentumok használatát, ezáltal elősegíti állapotuk megővését, ugyanakkor tartalmuk szélesebb körben válik hozzáférhetővé.

A nemzetközi vállalkozás kapcsolódik is ahhoz, ami a British Library-ben folyik és független is attól. Független, mert a British Library adattára támpontot jelent a munkálatokhoz, független pedig azért, mert az érintett könyvtárak maguk teremtik elő a világ-méretű adattár számára szolgáltatott információk kezeléséhez szükséges anyagi forrásokat. A munkák irányítását nemzetközi bizottság végzi, elnöke Alexander *Wilson* úr, a British Library Reference Division igazgatója, a főszerkesztő pedig Robin *Alston*. A világ-méretű adattár megjelenése 1988-ban várható, kb. 400 000 tételt tartalmaz majd.

Ezután Ross Bourne úr bemutatott egy Robin Alston által összeállított videofilmet, amely bemutatta a XVIII. századdal foglalkozó kutatók számára a BLAISE rendszer segítségével online hozzáférhető szolgáltatásokat. A bemutatón szimulált keresések leírása megtalálható a következő kiadványban: *Searching ESTC on BLAISE-LINE: a brief guide / by R. C. Alston. [London]: The British Library, 1982. (Factotum occasional paper 1)*

(Fordította: HEGYKÖZI Ilona)